

УДК 821.162.1-92:355.48.01(477:470)”2014/2022”

Нахлік О.

ОСЛОВЛЕННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ У ПОЛЬСЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ РЕПОРТАЖАХ: ТРАГЕДІЯ ЛЮДИНИ В ЕПОХУ ПОСТПРАВДИ

Анотація. Уперше в українському літературознавстві проаналізовано збірки літературних репортажів Павла Пеньюджка «Привітання з Новоросії», «Війна, яка нас змінила» та репортаж «Народження» з «Кордони мрій. Про невизнані республіки» Томаша Гживачевського, присвячені досвіду драматичного переживання українцями реальності війни. Схарактеризовано інтерпретації приводів до початку російсько-української війни та чинників, що зумовлюють її багаторічне тривання у індивідуальних історіях свідків/учасників подій на сході України. Окреслено як прагнення авторів зберегти об'єктивний погляд «ззовні», а з іншого боку – восьмирічна історична перспектива (репортажі обмежені часовими рамками від квітня 2014 р. і майже до початку повномасштабної російської агресії у лютому 2022 р.) розширили оптику трактування воєнної реальності та ролі у ній ідентичності й мови. Розглянуто висвітлення руйнівних метастаз російського імперіалізму в так званих «сірих зонах» (квазіреспубліці на Донеччині) у діалогах-свідченнях героїв літературних репортажів, а також у численних інтерв'ю, розмовах і дискусіях двох репортерів з українськими та польськими реципієнтами. Особливу увагу зосереджено на осмисленні катастрофи мешканців цих територій, які переживають трансформації ідентичності через потужний вплив російської пропаганди, травматичний досвід втрат і тривають у багаторічній деструктивній політичній, економічній та соціальній реальності.

Ключові слова: літературний репортаж, репортер, війна, травматичний досвід, ідентичність, читач.

Інформація про автора: Олеся Нахлік, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри прикладної лінгвістики, Національний університет «Львівська політехніка».

Електронна адреса: o.nakhlik@gmail.com

Nakhlik O.

VERBALIZATION OF RUSSIAN-UKRAINIAN WAR IN POLISH LITERARY REPORTS: THE TRAGEDY OF MAN IN THE POST-TRUTH ERA

Abstract. *The Revolution of Dignity and the war in the East of Ukraine caused the active emergence and formation of a whole segment of the new national literature, in which a special place was occupied by non-fiction: reportages, memoirs and recollections of the direct participants of these landmark events in the recent history of Ukraine. On the other hand, the appearance of collections of Polish literary reports by P. Pieniążek and T. Grzewaczewski about the Russian-Ukrainian war in the Donbass, about existence on the front line, as well as in other quasi-republics on the territories of post-Soviet states, resulted in an active public discussion also in Polish society about the causes and cardinal and irreversible consequences of armed conflicts in the life of a person, family, nation. The article analyzes for the first time in Ukrainian literary studies the way in which the vivid language of witnesses of dramatic events in the territories over which the „shadow” of Russian imperialism still hangs, conveys their deep personal stories of struggle for their own „truth”, painful losses, daily reconstruction of the destroyed reality, evacuation and preservation of home as the place of the only refuge. The article discusses in general the way of awareness, structuring and acceptance of a new reality through a non-artistic presentation of reality. Separate research attention has been focused on the reporters’ and their co-interlocutors’ reflections on the complex process of identity formation in the struggle against Soviet nostalgia, ideological manipulation and Russian propaganda, regional contradictions and under the influence of traumatic experiences of loss. This is the first attempt to explore the insightful observations and conversations the two reporters had about the war’s touching of human relations – the civilian population living in the basements of bombed-out houses, and the military, defending the front lines (on both sides). With careful use of literary metaphors and comparisons, the reportages by P. Pieniążek and T. Grzywaczewski are yet another important voice in the literature on the war caused by Russia, in addition to Ukrainian self-reflection.*

Keywords: *literary report, reporter, war, traumatic experience, identity, reader.*

Information about author: Olesya Nakhlik, Doctor of Philology, Institute of Computer Science and Information Technology, Department of Applied Linguistics, Lviv Polytechnic National University.

E-mail: o.nakhlik@gmail.com

Nachlik O.

WERBALIZACJA WOJNY ROSYJSKO-UKRAIŃSKIEJ W POLSKICH REPORTAŻACH LITERACKICH: TRAGEDIA CZŁOWIEKA W EPOKĘ POSTPRAWDY

Streszczenie. Rewolucja Godności i wojna na Wschodzie Ukrainy spowodowały aktywne pojawienie się i ukształtowanie całego segmentu nowej literatury narodowej, w którym szczególne miejsce zajęła literatura faktu: reportaże, pamiętniki oraz wspomnienia bezpośrednich uczestników tych przełomowych w najnowszej historii Ukrainy wydarzeń. Natomiast pojawienie się zbiorów polskich reportaży literackich P. Pieniążka i T. Grzywaczewskiego o rosyjsko-ukraińskiej wojnie na Donbasie, o egzystencji na linii frontu, a także w innych quasi-republikach na terenach państw poradzieckich, poskutkowało aktywną dyskusją publiczną też w polskim społeczeństwie nad przyczynami oraz kardynalnymi i nieodwracalnymi skutkami konfliktów zbrojnych w życiu człowieka, rodziny, narodu. W artykule po raz pierwszy w literaturoznawstwie ukraińskim przeanalizowano sposób, w jaki żywy język świadków dramatycznych wydarzeń na terenach, nad którymi wciąż wisi „cień” rosyjskiego imperializmu, przekazuje ich głębokie osobiste historie walki o własną „prawdę”, bolesnych strat, codziennej odbudowy zniszczonej rzeczywistości, ewakuacji i zachowanie domu jako miejsca jedynego schronienia. Osobną uwagę badawczą skupiono na przemyślaniu przez reporterów oraz ich współrozmówców złożonego procesu kształtowania się tożsamości w walce z sowiecką nostalgią, ideologicznymi manipulacjami i rosyjską propagandą, regionalnymi sprzecznościami i pod wpływem traumatycznych doświadczeń strat. Jest to pierwsza próba zbadania wnikliwych obserwacji oraz rozmów, jakie przeprowadzili obaj reporterzy, na temat dotknięcia wojną relacji międzyludzkich – ludności cywilnej, zamieszkującej piwnice zbombardowanych domów, a także wojskowych, broniących linii frontu (po obu stronach). Z ostrożnym używaniem literackich metafor i porównań reportaże P. Pieniążka i T. Grzywaczewskiego są jeszcze

jednym, poza ukraińską autorefleksją, ważnym głosem w literaturze o wojnie wywołanej przez Rosję.

Słowa kluczowe: *reportaż literacki, reporter, wojna, doświadczenie traumatyczne, tożsamość, czytelnik.*

Nota o autorze: *Olesia Nachlik, Doktor filologii, Instytut Nauk Komputerowych i Technologii Informacyjnych, Katedra Lingwistyki Stosowanej, Uniwersytet Narodowy "Politechnika Lwowska".*

E-mail: o.nakhlik@gmail.com

Постановка проблеми та її значення. Особливого значення у часи історичних потрясінь, політичних трансформацій і військових конфліктів набуває документальна література. Запит на фактографічний матеріал і автентичні свідчення виникає з прагнення суспільства насамперед через нехудожнє ословлення дійсності усвідомити, структурувати та прийняти нову реальність, знайшовши у ній сенс власної екзистенції. З перспективи наступних поколінь такі тексти стають необхідною складовою (пере)осмислення подій і фактів, що вплинули на особистісно-локальну, національну чи ширше – світову історію, формування наративу історичної пам'яті, відновлення ментального здоров'я нації і культурної референції. Як слушно вказує в одній з розмов літературознавець, поет, перекладач Остап Сливинський, література може виконувати теж ще одну дуже важливу функцію «вносити півтони в розмови на теми, де панує чорно-біла схема, завдяки акцентуванню і артикулюванню дуже особистих історій. Особиста історія завжди неоднозначна, вона завжди коливається в півтіні між добром і злом, між чеснотою і провинною, між злочином і виправданням, між каяттям і безсоромністю» [16].

Для українців на початку XXI століття, історія яких впродовж майже усього минулого століття містить чимало болючих досвідів визвольних воєн, геноцидів, фізичного знищення й духового вихолощення, (с)прийняття такого антропологічного досвіду стали серйозними суспільним і науковим викликами. Переданий на сторінках художньої і нехудожньої літератури, ще належним чином не очищений ані від радянських містифікацій, ані цензурних ви-

кривлень, ані теж політичних інвектив, а відтак – повноцінно не осмислений, він актуалізувався під впливом подій 2014 року, а з новою інтенсивністю – після 24 лютого 2022 року.

Національна література відреагувала на актуальну потребу репрезентації та сприйняття реальності російсько-української війни насамперед з погляду свідка і/або її учасника появою чималої кількості щоденників, спогадів і художніх текстів. Зокрема, серед найцікавіших варто згадати книжку Олега Криштопи та Ольги Каліновської «Про мертвих, живих і ненароджених. Герої (не)війни» (2016 р.), Артема Чеха «Точка нуль», яка отримала премію «ЛітАкцент року – 2017» у номінації «Есеїстика й художній репортаж», Анни Шили «Жінка війни» (2018 р.), тритомник Ірини Вовк «На щиті. Спогади родин загиблих воїнів» (Дебальцеве, Донецький аеропорт, Іловайськ) (2020 р.), Світлани Ославської «Северодонецьк. Репортажі з минулого» (2022 р.). Війна з точки зору головних героїв текстів – солдатів, які проходять незворотній обряд ініціації, «постриг у нову істоту, якою я ніколи не став би за інших обставин» [17, с.85-86], у спогадах їхніх рідних та близьких, страхах і сподіваннях або ж навпаки – відсторонених спостереженнях тих, хто опинився на лінії розмежування і відчайдушно прагне вижити в підвалах власних домівок, передана з різних перспектив сприйняття як один з найскладніших і найболючіших періодів трансформацій суспільства у періоди історичних зламів.

Свою потребу погляду на криваву війну, що точиться на східних кордонах України, й рефлексій щодо її причин та перспектив, у різних за жанровою та естетичною природою прозових текстах мають також поляки.

Мета статті. Проаналізувати особливості трактування, емоційного сприйняття й осмислення досвіду російсько-української війни через фіксацію документальних свідчень та засоби художньої мови у збірках літературних репортажів П. Пеньонжка і Т. Гживачевського.

Аналіз публікацій та досліджень. Сфера живого досвіду – без телевізійних стереотипів, патріотичної патетики та ідеологічних мі-

фологем є найбільшою цінністю літературного репортажу як жанру документалістики. Однак межовий (гібридний) характер (поміж літературою та журналістикою) зумовлює його слабе наукове опрацювання літературознавцями, термінологічну розмитість, яка також характерна для теорії української журналістики (за словами Олесі Яремчук), коли повністю відсутні обґрунтовані визначення подібностей та відмінностей між наративною журналістикою, літературою факту, художнім репортажем, паражурналістикою, мандрівними нотатками та есеєм, а також відсутність традиції розгляду у світовому контексті. Поза кількома статтями А. Бондаря, Р. Свято, О. Шеремет, Л. Шутяк та О. Яремчук в сучасному українському літературознавстві тексти цього жанру не опрацьовані взагалі. Маємо лише невеликі журнальні статті публіцистичного характеру або ж літературну критику (огляди, відгуки та рецензії) на опубліковані українською мовою переклади польських літературних репортажів. Власне виняткова актуальність порушеної у літературних репортажах проблематики та її вираження засобами художньої мови, стрімкий розвиток цього жанру в Україні (зокрема, під впливом перекладів кращих польських зразків жанру) й щораз більшу популярність серед читачів, вимагають уважнішого погляду дослідників на передумови і процес вибору тематики, особливості творення та структуру таких текстів, динаміку їх рецепції у різних національно-культурних середовищах тощо.

Виклад основного матеріалу. Прикметно, що рецепція в Україні саме польського літературного репортажу почалася з невеликої виданої 2009 року у перекладі Андрія Бондаря книжки Войцеха Тохмана «Ти наче камінь іла», котра, на жаль, не отримала належного освоєння в національному культурному просторі. Історії свідків війни у Боснії, їхні життєві досвіди і стратегії поведінки/виживання в умовах терору наближали українцям людський вимір війни, показували власне оті «півтони», про які згадував О. Сливинський і які переконливо доводять, що складну реальність слід ословлювати, а далі – осмислювати і про неї дискутувати. Літературні репортажі у Польщі є особливим типом письма. Як стверджує в одному зі своїх інтерв'ю Томаш Ґживачевський, представник наймолодшого поко-

ління польських репортерів, «мені дуже імпонує репортажистика, бо вона дає змогу розповісти різні людські історії мовою літератури. Йдеться не тільки про сухий опис певних фактів, а й про оперування глибшою мовою» [15]. Ота «глибша мова», коли факти стають лише тлом, а центральною є завжди історія людини, через яку можна відчитати історії народу, відчуті історичну епоху, репортер, який, зберігаючи максимальну об'єктивність та уникаючи поверховості у судженнях, є більш аніж ретранслятором думок і почуттів інших, сформували польську школу репортажу. За словами її «короля» Р. Капусцінського, важливо пережити всі описані в тексті події: «Можна назвати це особистим репортажем, бо ж автор там завжди присутній. Часом називаю це „літературою пішки”» [11, с. 71].

Про російську агресію на Україну йшлося в одній з перших виданих у Польщі 2015 р. збірці репортажів (раніше частково опублікованих також у ЗМІ) «Привітання з Новоросією» (*Pozdrowienia z Noworosji*) Павла Пеньонжка, який працював з обох боків конфлікту на сході України з квітня по листопад 2014 року. За словами репортера, контroversійна назва у багатьох людей викликала емоційні реакції, однак «книжка саме про те, що Новоросія як така не існує та чому вона не існує, – каже журналіст. – А ще назва – це своєрідне посилання на фільм про Джеймса Бонда “Вітання з Росії”, що одразу викликає асоціацію з цією країною. Окрім цього, я хотів підкреслити, що це не об'ємна аналітична праця, а окремі замальовки та листівки. Адже вітання, зазвичай, пишуть саме на листівках» [14]. Хроніка подій документує перші спроби проведення проросійських акцій на Донеччині, захоплення будинків адміністрації, появу «зелених чоловічків», а далі – бойові дії, обстріл будинків та намагання зупинити вогонь. Принагідно висвітлено розвиток ситуації в інших областях півдня і сходу України, де безуспішно намагались реалізувати подібний сепаратистський сценарій. Тож, репортерська одиссея автора «Привітання з Новоросією», як видається, покликана відповісти передовсім на запитання – чому власне тут утворилися під впливом пропаганди дві псевдореспубліки. «Донбас Пеньонжка, – як пише в рецензії Томаш Вальчак, – це край без надії, територія безвихідності, територія сус-

пільної байдужості, де люди живуть власним життя і єдиною турботою, щоб нічого не змінювалося» [5].

Місцем і часом ностальгії впродовж 25 років незалежної української держави незмінно тут залишався Радянський Союз, прагнення повернутися у часи позірної стабільності й передбачуваності. Відторгнення, емоційна байдужість стосовно усього, що асоціювалося з українськістю, непомітно для самих мешканців регіону утворило пастку невинуватих ілюзій щодо своєї приналежності до російськості або ж взагалі формування власного особливого шляху державотворення. Вміло підсилене механізмами російської пропаганди в умовах слабкості постмайданних державних інституцій, усе це стало підґрунтям для розвитку сепаратистського сценарію. Польський репортер вдало простежує механізми, які впливають на швидку ескалацію подій, виявляє імпульси, що посилюють протиріччя, влучно «звертає увагу не лише на агресію, нетерпимість і прагнення знищити інших, але також на щось, що має таку ж деструктивну силу – людську байдужість стосовно подій, що відбуваються» [1]. Зауважмо, що цю переважаючу «байдужість» мешканців сходу України, небажання приймати рішення щодо власних ідеологічних та політичних переконань, на думку польських рецензентів, слід пояснювати не лише ностальгічними настроями за СРСР, але й монотонністю, передбачуваністю щоденного життя індустріальних регіонів, які зараз поволі вмирають у множинності рефлексій політичних керівників псевдореспублік про їхню майбутню долю. У постатях цих керівників відчитується увесь трагікомічний світ невизнаних державних утворень, адже «Це гротескні постаті, котрим здається, що вони мають значення, проголошують важливі гасла, а самі ж не контролюють того, що діється, зникають так само швидко, як з'являються. Спостерігаємо теж курйозні спроби створення інституцій нової держави, які вигадано десь у кремлівських кабінетах» [5].

Водночас у своїх репортажах П. Пеньонжек балансує в подвійній реальності війни завдяки використанню художнього прийому – одночасності опису непоєднаних, на перший погляд, подій, коли, за його словами, «в центрі Маріуполя може бути весілля, а східну час-

тину міста обстрілюють; що в центрі Донецька можна їсти стейк із лосося, а біля аеропорту помирають люди» [14]. Абсурдна реальність війни, катастрофа усталеного світоустрою, здавалося б, має занурити героїв репортажів у цілковитий відчай, однак відбувається протилежне – перемагає природне прагнення людини до життя, дійсність «тут і тепер» стає значно важливішою за ту, яка вже відбулася або ж ніколи не відбудеться. Без патетики і емоційних маніпуляцій з читачем щоразу відбувається заповнення порожнечі, утвореної через втрати, новими сенсами, бо найгірше опинитися у пустці безсенсовності.

Варто додати, що 2017 р. вийшов англійський переклад книжки *Greetings from Novorossiya. Eyewitness to the War in Ukraine* з передмовою відомого американського історика, фахівця з історії Східної Європи та, зокрема, історії України, Тімоті Снайдера. Ці репортажі П. Пеньонжка, за словами західних рецензентів, завдяки автентичним інтерв'ю з мешканцями східних теренів України, візуалізації драматичних подій через підбірку промовистих фотографій, імпресіоністичній картині «хаосу та сум'яття суспільства, яке невпинно скочується у війну. (...), стаючи свідком „історії у процесі творення”» [2], наблизили західному читачеві масштаби трагедії окремої людини і цілого народу, який впродовж чималого відтинку часу триває в реальності війни.

Результатом продовження репортерської роботи П. Пеньонжка на українському сході стала «**Війна, яка нас змінила**» (*Wojna, która nas zmieniła*). Тексти, які вийшли друком у 2017 р. і поки що не перекладені українською, не є класичним військовим репортажем про конфлікт, який «(...) вбиває мрії і надії (...), а залишає після себе хаос і смерть (...), буде ненависть і недовіру (...）」 [4, s. 12]. Подібно до «Привітання з Новоросії» фактографічний матеріал стає для автора лише ключем до мікровсесвіту людей крізь призму особистих історій військових і цивільних – від їхніх спогадів про життя до війни, міркувань про нетривке теперішнє і сподівань щодо майбутнього. Завдяки цій довшій часовій перспективі у розповідях героїв репортажів, читач може простежити зміни у світогляді, травматичні досвіди, внутрішні духовні трансформації тих, хто щодня (пере)проживає війну.

Своєю назвою збірки репортажів Пеньонжек апелює вочевидь до різних змін. З одного боку йдеться про зникнення у війсьній реальності звичних правил, перевірених норм й приписів. Відбувається повільна реструктуризація цінностей у суспільстві, а з іншого боку – триває емоційне виснаження і як результат – формуються байдужість, бажання відмежуватися від того, що діється на сході країни. «Війна перестала бути цікавою» (тут і далі – переклад мій – О. Н.) [4, s. 47], – робить висновок репортер, додаючи, – «коли щодня гине дві-три особи, такі події перестають бути новиною, а вже точно не зараховують їх до категорії breaking» [4, s. 80]. Фронтіві будні позиційної війни залишаються актуальними для невеликого кола причетних до цієї дійсності – військових, їхніх близьких та тих, хто через життєві обставини змушений вже впродовж кількох років і далі жити поміж окопами двох воюючих сторін. «Без інтенсивних битв і драматичних інформацій легко забути, що на Донбасі і далі перебувають військові (...). Кожен матеріал дає шанс, що хтось почує про батальйон і знову йому допоможе (...)» [4, s. 47] – пригадував автор «Війни, яка нас змінила» рішення українських військових запрошувати на бойові позиції журналістів з метою нагадати, що там досі точиться війна і сподіваючись, що розголос змінить пасивно-спостережну позицію більшості українців і вкотре активізує свідому громадянську відповідальність.

В одній з польських рецензій на книжку її автор вдало зауважує свідомо зруйнований у текстах часопростір, що лиш посилює ефект присутності, реальності актуальних подій: «на одному боці ми є „тут”, щоб на іншому боці опинитися „там”; вже майже сівши на лавці в луганському парку, несподівано опиняємося під обстрілом у Дебальцевому; короткий момент супроводжуємо українську гречанку Аліну з дітьми до її місця роботи у фронтівій Мар’їнці, щоб за мить опинитися поруч з „Котом”, загартованим ветераном у „в’єтнамках”, який „чистить” тил сепаратистів. Непередбачуваність цієї нарації є її неймовірною перевагою, а вдаваний хаос тримає читача у постійній напрузі – як справжнього військового репортера» [3]. Однак описаний у книжці мікросесвіт – це не тільки території активного конфлікту, але уся Україна. Репортер вміло презентує саму війну всього

лише як один з елементів складного процесу, що охоплює українську державу і суспільство. «(...) війна в книжці Пеньонжжа отримує свій повний, і хоч прозвучить це трохи як оксиморон, „людський” вимір. Це картина не лише окопів, танків, обмундированих кіборгів, снарядів, що зі свистом пролітають над головами, і трупів, що розкладаються, але також нереалізованих митців, молодих ідеалістів, сповнених бажання жити, і покірності „сірих людей»» [3].

З емоційною вразливістю польський репортер описує «сізіфову працю» мешканців фронтових територій, які під постійними обстрілами намагаються відбудувати втрачену «нормальність життя» [4, s. 112]. Звідси – особлива важливість їхніх щоденних дій: ремонт зруйнованих домівок, прибирання від уламків снарядів підвір'їв, поїздка за гуманітарною допомогою – усі ці вчинки набирають ваги ритуалів: «Ця видимість порядку і почуття контролю допомагають їм дати собі раду з реальністю. Введення рутинних дій допомагає встояти. В цьому воєнному ритмі є вставання вранці і поїздки за гуманітарною допомогою, з якої вони живуть. Їдуть рано вранці, щоб повернутися до шістьнадцятої, після якої життя завмирає і усі сходять у підвали» [4, s. 113]. Настроева парадигма у таких фрагментах репортажів коливається від передання екзистенційної межової ситуації до позірного застигання життя у щойно витвореній дійсності.

На думку польських дослідників, книжка є однією з небагатьох спроб об'єктивного висвітлення ідеологічних і політичних аспектів конфлікту, панівних у різних регіонах сусідньої країни суспільних настроїв і сподівань, трагізму війни і незворотних її наслідків. «Я намагаюсь уникати всіх слів, які закриватимуть перспективу розуміння учасників конфлікту, навіть якщо я з ними не погоджуюся» [12] – стверджує польський репортер. У численних розмовах він охоче ділиться власним досвідом проведення факт-чекінгу у зоні бойових дій, автоцензури, а також акцентує на етичних питаннях у ситуаціях, коли йдеться про обстріли, тих, хто пережив тортури, і полонених [6; 13].

2020 р. у чернівецькому видавництві «Книги XXI» вийшов друком переклад збірки репортажів Томаша Гживачевського «**Кордони мрій**».

Про невизнані республіки» (у Польщі *Granice marzeń. O państwach nieuznawanych* вийшли двома роками раніше). У тому ж році фрагменти українського перекладу з'явилися на сторінках часопису «Нова Польща» [7]. Найбільше уваги у книжці присвячено Абхазії, найменше – Донеччини. Серед тринадцяти репортажів є також про Південну Осетію, Нагірний Карабах і Придністров'я. Як зізнається сам автор, написані без попередніх довших розмірковувань щодо структури і змісту, репортажі фіксують радше прожиті миті їхніх героїв. Передовсім це стосується мешканців окупованої Донеччини, куди Т. Гживачевський подорожує з метою «побачити процес народження нового державного утворення, яке створюється ціною болю, страждань і смерті, у фронткових умовах, у гарячці жорстокого і часто безглузлого насильства» [10]. Однак, цю емоційну стрімкість, викликану калейдоскопічною зміною подій на сході України, дещо сповільнюють тексти про життя в інших невизнаних республіках, які мають значно довшу історію існування. Така широка географічна панорама покликана, як видається, дати читачеві перспективу бачення процесу перетворення штучно утворених квазідержав у «місця, де людям легко загнивають душі» [15], адже на переконання репортера, «що довше тривають ці конфлікти, то більше гниють душі, отруєні ненавистю і жадобою помсти за жертв. Напевно, саме це – найбільша драма жителів тих територій» [10].

Якщо коротко схарактеризувати, то це історії втрати ілюзій, спогади про початок процесу усвідомлення руйнування реальності, яка невідомо чи й взагалі існувала, про ціну, яку доводиться платити через вибір під впливом російських геополітичних інтересів: «Той світ за окопами Пісків допіру перероджувався. Із руїн старої України виплодилися Донецька і Луганська республіки. Нові псевдодержави. Примарні творіння Донбасу, які долучилися до своїх старших братів, розсипаних по рубежах колишньої советської імперії. Невизнаних республік» [8, с. 13].

Наскрізними у репортажі зі символічною назвою «Народження» є розмірковування над причинами появи невизнаних республік саме на східній українській території, адже жодної особливої регіональної ментальності, яка б змушувала до конфронтації з рештою України,

безумовно, немає. За словами репортера, йдеться радше про результат відсутності будь-якої сформованої усвідомленої ідентичності: «Люди на Сході, що важливо, не вкорінені в землю, на якій живуть» [15]. Такий висновок Т. Гживачевський робить на підставі розмов з мешканцями тих теренів: «На питання, чому він лишився на Донбасі, відповів: «Єдиною моєю батьківщиною є моя хата і городик. Хто я такий? Мешканець цієї землі. Не почуваю себе дуже ані українцем, ані кимось ще, говорю російською. Все моє є отут» [15]. На поставлене запитання: тут Росія, Україна чи „ДНР”?, прозвучала цілком щира відповідь: „ні, тут просто моє подвір’я. Моє подвір’я – це моя батьківщина. І все. Така ідентифікація себе як місцевого. Моя батьківщина закінчується там, де й мій паркан, весь продірявлений кулями, і я звідси не виїду, бо нічого більше не маю» [9]. Слова співрозмовника польського репортера уявляють перед читачем весь трагізм і безвихідь людей, які живуть серед руїн підірваних будинків, збудувавши собі увесь світ з досвіду «за вікном домівки». Водночас викорінення, відсутність почуття суб’єктності, формування сентиментального ставлення до місця проживання, яке не може бути маркером ідентичності, роблять таких осіб значно вразливішими до маніпуляцій, засобами досягнення російських геополітичних успіхів. Адже для Москви найвдалішою є ситуація, коли доходить до збройного протистояння. «Коли є певний конфлікт, який не переріс у війну, – стверджує в одній з розмов польський репортер, – то це лишає поле для дискусії, можливість хоча б спробувати порозумітися. Момент, коли починають стріляти одне в одного, коли з’являються загиблі, люди втрачають близьких, стають інвалідами — це та точка, коли розмова стає надзвичайно складною» [15].

Кожне з невизнаних квазідержавних утворень має свою специфіку – причини та історію спроб відокремлення, зі своєю автентичною або ж штучною ідентичністю, однак об’єднує їх те, що поступово вони усі стають «взірцями занепаду», як вдало зауважила українська журналістка Ганна Трегуб «(...) яскравим свідченням того, що у вбивчому затінку Росії нічого не росте» [15]. Додаймо, що 26 липня 2019 р. у польських кінотеатрах вийшла в прокат докумен-

тальна стрічка «Тіні імперії». Це повнометражний дебют молодого режисера Кароля Старнавського, натхненний «Кордонами мрій» Т. Гживачевського, який мав би наблизити полякам малий апокаліпсис у центрі Європи, де кулі, гранати, мінометні міни і гради «(...) освітлюють нічне небо мерехтливими світляними точками. Як зорепад. Інколи поодинокі, а інколи цілими міріадами – як серпневі Персеїди. Старенька жіночка у квітчастій хустці насилу тягне повне відро води. Аби як – тільки б мерщій втекти з вулиці, сховатися в підвалі й молитися, щоб сьогодні сепаратистські зірки падали не на її дім» [8, с. 10-11]. Зрештою, польський репортер вказує також на необхідність постійного нагадування західним суспільствам про боротьбу українців за культурно-цивілізаційний вибір, національні цінності та ідентичність, які намагається зруйнувати російський агресор, адже як з жалем констатує в одному з інтерв'ю українській журналістці Т. Гживачевській, в Америці зовсім не знають історії Центрально-Східної Європи – «для американців Європа закінчується десь у Німеччині. Це добре видно з розмов про видання моєї книжки про невизнані „республіки”. Одна з літературних агенток якось мені сказала: „Слухай, Томаше, це дуже цікаво. Але проблема в тому, що тут, у Нью-Йорку, мало хто знає, де Україна, а тим паче де той Донбас”. З американської перспективи спочатку йде Західна Європа, а за нею одразу Росія. А де ж ми – поляки, українці, білоруси, литовці? Ми не існуємо, ми невидимі» [15].

Висновки та перспективи дослідження. Переламні події новітньої української історії спричинили активну появу і формування цілого сегменту нової літератури, в якому чільне місце зайняла література нон-фікшн: художні репортажі, щоденники, мемуари, спогади безпосередніх учасників Майдану та війни на Сході України. Завдяки ж перекладам українських авторів (вдалим прикладом тут може слугувати польськомовне видання у 2019 р. «Точки нуль» А. Чеха, номіноване на престижну премію ім. Р. Капусцінського за художній репортаж), а також власним текстам, зберігати активне суспільне обговорення та значно розширювати фокус бачення цього історичного періоду впродовж останніх восьми років вдалося польським

інтелектуалам. Зокрема, важливу роль у процесі «нагадування» про війну, що точиться на східних кордонах Європи, виконали польські художні репортажі П. Пеньонжка і Т. Гживачевського. Жоден з цих текстів не був написаним з претензією на остаточну істину. Жива мова свідків драматичних подій на територіях, над якими й досі нависає «тінь» російського імперіалізму, їхні глибокі особисті історії боротьби за власну «правду», болісних втрат, щоденного відбудовування зруйнованої реальності, евакуації і збереження дому як місця останнього та єдиного прихистку, врешті – складний процес формування ідентичності у боротьбі з радянською ностальгією, ідеологічними маніпуляціями і пропагандою, регіональними протиріччями і оманливою свободою в омріяній «державності», радше спонукає читачів замислитися над причинами та кардинальними і незворотними наслідками військових конфліктів у житті людини, роду, нації, додає інтелектуальної відваги до дискусій над індивідуальним досвідом емоційно-психологічного переживання війни та різними траєкторіями вибудовування післявоєнного майбутнього. Вивчення інтерпретаційного потенціалу художніх репортажів про українсько-російську війну на матеріалі кількох польських текстів дає підстави для ствердження ідеї наукової доцільності й перспективи розвитку літературознавчого сегменту цього дискурсу з подальшими формуванням й апробаціями відповідних наукових стратегій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Czechowicz J. «Pozdrowienia z Noworosji» Paweł Pieniązek / Czechowicz Jarosław // Krytycznym okiem. Blog krytycznoliteracki Jarosława Czechowicza. – 27.02.2015. – електронний ресурс: http://krytycznymokiem.blogspot.com/2015/02/pozdrowienia-z-noworosji-pawe-pieniazek_27.html
2. Greetings from Novorossiya. Eyewitness to the War in Ukraine. By Paweł Pieniazek [Електронний ресурс] // University of Pittsburgh Press. – електронний ресурс: <https://upittpress.org/books/9780822965107/>
3. Kenar T. „Wojna, która nas zmieniła”. P. Pieniązek – recenzja / Tomasz Kenar. – 25.06.2017. – електронний ресурс: <https://historia.org.pl/2017/06/25/wojna-ktora-nas-zmienila-p-pieniazek-recenzja/>
4. Pieniązek P. Wojna, która nas zmieniła / Paweł Pieniązek. – Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej, 2017. – 320 s.

5. Walczak T. Anatomia katastrofy. Recenzja książki Pawła Pieniązka „Pozdrowienia z Noworosji» / Tomasz Walczak // Polityka. – 09.02.2015. – електронний ресурс: <https://polityka.se.pl/wiadomosci/anatomia-katastrofy-recenzja-ksiazki-pawla-pieniazka-pozdrowienia-z-noworosji-aa-uooA-T5TY-8N1v.html>

6. Бабакова О. Павел Пеньонжек: у Донбасі легко дізнатися, чого люди не хочуть, та мало хто знає, чого прагне / Олена Бабакова // naszwybir.pl. – 28.02.2015. – електронний ресурс: <http://naszwybir.pl/pavel-pyenzonzhak-u-donbasilegko-diznatisya-chogo-lyudi-ne-hochut-ta-malo-hto-znae-chogo-pragne>. –

7. Гживачевський Т. Йони Нагірного Карабаху / Томаш Гживачевський / Пер. з пол. Наталі Ткачик // Нова Польща. – 13.11.2020. – електронний ресурс: <https://novapolshcha.pl/article/ioni-nagirnogo-karabakhu/>

8. Гживачевський Т. Кордони мрій. Про невизнані республіки / Гживачевський Томаш / Пер. з пол. Н. Ткачик. – Чернівці – Видавництво : Книги-XXI. – 2020. – 304 с. (С. 13.)

9. Гживачевський Т. Не даймо запанувати ненависті / Томаш Гживачевський / Розмовляла і переклала з польської Наталя Ткачик // Збруч. – 17.07.2018. – електронний ресурс: <https://zbruc.eu/node/81526>

10. Завіша І. Де закінчуються «Кордони мрій» і починаються «Тіні імперії». Розмова з Томашем Гживачевським і Каролем Старнавським / Ірина Завіша // Portal Polskiego Radia. Українська Служба. – 04.08.2019. – електронний ресурс: <https://www.polskieradio.pl/398/7861/Artykul/2350035>

11. Капусцінський Р. Автопортрет репортера / Ришард Капусцінський / Пер. з пол. Б. Матіяш – Київ, Видавництво : Темпора, 2011. – 134 с.

12. Мимка Д. Павел Пеньонжек: «Ми самі себе переконали, що війна, як футбольний матч, має закінчитися з рахунком 2:1» / Мимка Дарія. // Reporters. – 6.05.2020 – електронний ресурс: <https://reporters.media/pavel-penzonzhak-my-sami-sebe-perekonaly-shho-vijna-yak-futbolnyj-match-maye-zakinchytysya-z-rahunkom-2-1/>

13. Мудрак Р. «До свідків подій треба ставитися критично». Польський репортажист про журналістику в умовах конфлікту / Мудрак Роксолана // Medialab. – 19.08.2016. – електронний ресурс: <https://medialab.online/news/1681/>

14. Пеньонжек П. «На війні відбувається багато дивних речей, про які ніхто не хоче писати» / Павел Пеньонжек / Розмову вела Катерина Москалюк // Детектор Медіа. – 4.11.2016. – електронний ресурс: <https://ms.detector.media/maister-klas/post/17757/2016-11-04-pavel-penzonzhak-na-viyni-vidbuvaetsya-bagato-dyvnykh-rechey-pro-yaki-nikhto-ne-khoche-pysaty/>

15. Трегуб Г. Томаш Гживачевський: «Люди без коріння значно вразливіші до маніпуляцій» / Ганна Трегуб // Тиждень. – 2.10.2021. – електронний ресурс: <https://tyzhden.ua/tomash-gzhyvachevskiy-liudy-bez-korinnia-znachno-vrazlyvishi-do-manipuliatsij/>

16. Філософії перекладу: Остап Сливинський / Розмовляла Юстина Добуш // Збруч. – 18.10.2017. – електронний ресурс: <https://zbruc.eu/node/71956>

17. Чех А. Точка нуль: збірка есеїв / Артем Чех. – Х. : Віват, 2017. – 224 с.

REFERENCES

1. Czechowicz J. «Pozdrowienia z Noworosji» Paweł Pieniązek / Czechowicz Jarosław // Krytycznym okiem. Blog krytycznoliteracki Jarosław Czechowicz. – 27.02.2015. – electronic resource: http://krytycznymokiem.blogspot.com/2015/02/pozdrowienia-z-noworosji-pawe-pieniazek_27.html

2. Greetings from Novorossiya. Eyewitness to the War in Ukraine. By Paweł Pieniązek [Electronic resource] // University of Pittsburgh Press. – electronic resource: <https://upittpress.org/books/9780822965107/>

3. Kenar T. «The war that changed us». P. Pieniązek – review / Tomasz Kenar. – 25.06.2017. – electronic resource: <https://historia.org.pl/2017/06/25/wojna-ktora-nas-zmienila-p-pieniazek-recenzja/>

4. Pieniązek P. The war that changed us / Paweł Pieniązek. – Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej, 2017. – 320 s.

5. Walczak T. Anatomia katastrofy. Review book Pawła Pieniązka «Pozdrowienia z Noworosji» / Tomasz Walczak // Polityka. – 09.02.2015. – electronic resource: <https://polityka.se.pl/wiadomosci/anatomia-katastrofy-recenzja-ksiazki-pawla-pieniazka-pozdrowienia-z-noworosji-aa-uooA-T5TY-8H1v.html>

6. Babakova O. Paweł Pieniązek: in Donbas it is easy to find out what people do not want, but few people know what they want [Pavel Pienonzhek: u Donbasi lahko diznatysia, choho liudy ne khochut, ta malo khto znaie, choho prahne] / Olena Babakova // naszwybir.pl. – 28.02.2015. – electronic resource: <http://naszwybir.pl/pavel-pyenzhek-u-donbasilegko-diznatisya-chogolyudi-ne-hochut-ta-malo-hto-znaye-chogo-pragne.> –

7. Grzywaczewski T. Jonah of Nagorno-Karabakh [Yony Nahirnoho Karabakhu] / Tomasz Grzywaczewski / Trans. with gender Natalie Tkachyk // New Poland. – 11/13/2020. – electronic resource: <https://novapolshcha.pl/article/ioni-nagirnego-karabakhu/>

8. Grzywaczewski T. Borders of dreams. About unrecognized republics [Kordony mrii. Pro nevyznani respubliky] / Tomasz Grzywaczewski / Trans. with gender N. Tkachyk. – Chernivtsi – Publisher: Books-XXI. – 2020. – 304 p. (p. 13.)

9. Grzywaczewski T. Let not hatred reign [Ne daimo zapanuvaty nenavysti] / Tomasz Grzywaczewski / Spoken and translated from Polish by Natalya Tkachyk // Zbruch. - 17.07.2018. – electronic resource: <https://zbruc.eu/node/81526>

10. Zavisha I. Where «Borders of Dreams» ends and «Shadows of the Empire» begins. A conversation with Tomasz Grzywaczewski and Karol Starnawski [De zakinchuiutsia «Kordony mrii» i pochynaiutsia «Tini imperii». Rozmova z Tomashem Gzhyvachevskym i Karolem Starnavskym] / Iryna Zawisha // Portal Polskiego Radia. Ukrainian Service. - 08/04/2019. - electronic resource: <https://www.polskieradio.pl/398/7861/Artykul/2350035>

11. Kapuściński R. Self-portrait of a reporter [Avtoportret reportera] / Ryszard Kapuściński / Trans. with gender B. Matiyash - Kyiv, Publisher: Tempora, 2011. - 134 p.

12. Mymka D. Pavel Penionzhok: «We convinced ourselves that the war, like a football match, should end with a score of 2:1» [Pavel Penionzhok: «My sami sebe perekonaly, shcho viina, yak futbolnyi match, maie zakinchytysia z rahunkom 2:1»] / Mymka Daria. // Reporters. – 05/06/2020 – electronic resource: <https://reporters.media/pavel-penionzhok-my-sami-sebe-perekonaly-shho-vijna-yak-futbolnyj-match-maye-zakinchytysya-z-rahunkom-2-1/>

13. Mudrak R. «One must treat witnesses of events critically.» Polish reporter about journalism in conflict conditions [«Do svidkiv podii treba stavytysia krytychno». Polskyi reportazhyst pro zhurnalistyku v umovakh konfliktu] / Mudrak Roksolana // Medialab. - 19.08.2016. – electronic resource: <https://medialab.online/news/1681/>

14. Pieniążek P.»Many strange things happen in war, which no one wants to write about» [«Na viini vidbuvaietsia bahato dyvnykh rechei, pro yaki nikhto ne khoche pysaty»] / Pavel Penionzhok / The conversation was led by Kateryna Moskalyuk // Detector Media. - November 4, 2016. – electronic resource: <https://ms.detector.media/maister-klas/post/17757/2016-11-04-pavel-penionzhok-navyjni-vidbuvaietsya-bagato-dyvnykh-rechey-pro-yaki-nikhto-ne-khoche-pysaty/>

15. Tregub H. Tomasz Grzywaczewski: «People without roots are much more vulnerable to manipulation» [Tomash Gzhyvachevskiy: «Liudy bez korinnia znachno vrazlyvishi do manipuliatsii»] / Hanna Tregub // Weekly. – 2.10.2021. - electronic resource: <https://tyzhden.ua/tomash-gzhyvachevskiy-liudy-bez-korinnia-znachno-vrazlyvishi-do-manipuliatsij/>

16. Philosophies of translation: Ostap Slyvynskiy [Filosofii perekladu: Ostap Slyvynskiy] / Yustyna Dobush spoke // Zbruch. – 18.10.2017. – electronic resource: <https://zbruc.eu/node/71956>

17. Chekh A. Point zero: a collection of essays [Tochka nul: zbirka eseiv] / Artem Cheh. - Kh.: Vivat, 2017. - 224 p.